

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NDA GENEL SEKRETERLİK KURUMU VE NURİ CONKER'İN GENEL SEKRETERLİĞİ*

GENERAL SECRETARIAT IN THE FREE REPUBLICAN
PARTY AND THE CASE OF NURI CONKER AS THE
GENERAL SECRETARY

Ahmet GÜLEN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 29.04.2021

Kabul: 21.07.2022

Article Info

Received, Apr,29,2021

Accepted: Jun,21,2022

Öz

Türkiye'de Cumhuriyet devrinde kurulan ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası siyasî tarihimizde önemli yere ve farklı özelliklere sahiptir. Parti bizzat Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve desteğiyle ortaya çıkmıştır. Hem Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve iktidarın denetlenememesi gibi unsurlar ve hem de tek partili sistemin Batı'daki negatif algısı bu muhalefet partisinin teşkilinde ana etkenler olarak görülmektedir. Kısa zaman içinde iktidar politikalarından memnun olmayan çevrelerin büyük ilgisiyle karşılanan SCF'nin bir başka önemli özelliği de kurucu kadrosu arasında Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarının bulunmasıdır. Bu isimlerden birisi olan Nuri Bey, partinin Genel Sekreterliği'ni üstlenmiş ve sadece üç ay kadar siyaset sahnesinde kalan bu partinin liderden sonraki ikinci ismi olmuştur. Bu çalışmada SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in parti adına yürüttüğü siyasî faaliyetler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nuri Conker, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Okyar, Mustafa Kemal Paşa

Abstract

The Free Republic Party, which is the second opposition party established in the Republican era in Turkey with its different characteristics, has an important place in

---

* Dr. Öğr. Gör. Ahmet Gülen, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ahmet.gulen@deu.edu.tr

our political history. The party was founded with the request and support of the President and CHF Leader Mustafa Kemal Pasha. Factors such as the economic difficulties of Turkey and the inability to control the government and the negative perception of the one-party system in the West are considered as the main factors in the formation of this opposition party. Another important characteristic of the SCF, which was met with great interest from the circles that were not satisfied with the policies of the government, is that there were close friends of Mustafa Kemal Pasha among its founding members. Nuri Bey, one of these members, assumed the Party's General Secretariat and became the second man after the leader of this party, who remained on the political scene for only three months. The present study deals with the political activities carried out by SCF Secretary General Nuri Bey on behalf of the party.

Keywords: Nuri Conker, The Free Republic Party, Fethi Okyar, Mustafa Kemal Pasha.

Giriş

Cumhuriyet tarihinin Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı süresini de kapsayan 1923-1938 yılları arasında iki kez çok partili sistem kurulmuştur. 1924'te Cumhuriyet devrinin ilk muhalefet partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) 1925'te meydana gelen Şeyh Sait İsyanı'nın ardından kapatılmış ve birinci demokrasi dönemi kapanmıştır.¹ 1930 yılında tek partiden çıkılarak yeniden demokrasiye dönülmesi gereği hissedilmiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa bu dönüşün öncülüğünü üstlenmiştir. Bu dönemde tekrar çok partili sisteme geçilmesinin bazı nedenleri üzerine durmak gereklidir. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) içinde hükûmetin denetlenememesi önemli bir sorun/faktör olarak görülmüştür. Ayrıca bir muhalefet partisinin ortaya çıkması durumunda iktisadi nedenlerden kaynaklanan hoşnutsuzluklar da giderilebilecekti.² 1923-1930 arası dönemde kırsal alanda ve tarım sahalarında geri kalmışlık devam ederken, her türlü teşviğe rağmen sanayileşme yönünde beklenen gelişme sağlanamamıştı. 1929 dünya ekonomik krizinin de etkisiyle Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen serbest piyasa şartlarına dayalı iktisat politikalarından bir sonuç çıkmayacağı anlaşılmıştı.³ Ayrıca Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki

---

¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5.bs., 2008, s.194-195.

² Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, 1996, s.73.

³ Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.224.

köklü devrimlerin de halkla beklenen ölçüde iletişim sağlayamadığından toplumun tutucu kesimlerinde farklı sıkıntılara yol açmıştır.⁴

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın çıktığı yurt içi seyahatler sırasında vatandaşların şikâyetleri karşısında “bunaldığından” söz ederek bir çıkış yolu arayışı içinde olduğu gözlenmektedir.⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlık duyduğu konulardan birisi de Batı'da Türkiye'de bir “diktatörlük” rejimi olduğu algısıdır ve bundan rahatsız olduğunu ve bu algıyı değiştirme arzusunu muhalefet partisini kurma görevi verdiği Fethi Bey'e söz etmiştir.⁶ Partinin kuruluşu aşamasında Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasındaki karşılıklı mektuplar teati edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, mektubunda bir muhalefet partisi kurmaya teşvik ettiği Fethi Bey'den laiklik ilkesine bağlı kalmasını ve Cumhuriyetin esaslarını tartışmaya açmamasını ona hitaben yazdığı mektupta belirtmiştir.⁷ Fethi Bey de Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dan partiler arası ilişkilerde tarafsız kalmasını ve ancak bu şartla bir muhalefet partisi kurabileceğini ifade etmiştir.⁸ 12 Ağustos 1930 günü kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) altı yıl aradan sonra kurulan yeni bir muhalefet partisi olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır.⁹ Yeni partinin programında ekonomik sorunlardan çıkış yönetiminin “liberal bir program” içinde olabileceğini ve siyasî yönden de daha fazla özgürlükçü bir model içinde Batı Avrupa tipi bir modernleşmeyi savunacaktır.¹⁰

Fethi Bey'in Genel Başkanlığı'nı üstlendiği SCF'nin genel sekreterliğine Kütahya milletvekili ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Nuri Bey getirilmiştir.¹¹ 1881 yılında doğan Nuri Bey Manastır'daki Askerî İdadi'den sonra farklı askerî görevler üstlenmiş, 31 Mart Hareketi'ni bastıran Hareket

⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 3.bs., 2003, s.328.

⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3.bs., 2006, s.389.

⁶ Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası: Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019, s.19. Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası hatıraları farklı yayınevleri tarafından, farklı versiyonlarda basılmıştır. Bu çalışmada dipnotta geçen versiyon temel alınacaktır.

⁷ “Gazi Hz. Fethi Beye Cevap Verdiler, *Hakimiyeti Milliye*, 12 Ağustos 1930, s.1.

⁸ Ahmet Gülen, *Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanları Tartışmalarının Kısa Tarihiçesi (1923-1950)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2019, s.33.

⁹ “Muhalefet Fırkası resmen teşekkül etti”, *Milliyet*, 13 Ağustos 1930, s.1., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş.Basımevi, 1952, s.623.

¹⁰ Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2014, s.82.

¹¹ Çetin Yetkin, *S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 3.bs., 2004, s.67.

Ordusu'nda ve Trablusgarp ile Çanakkale Savaşları'nda bulunmuştur.¹² Millî Mücadele döneminde Ankara'ya geçen Nuri Bey çeşitli görevler üstlenmiştir. 1923-1931 arası Kütahya ve 1931'den vefatına kadar da Gaziantep milletvekilliği yapan Nuri Bey, Soyadı Kanunu sonrası "Conker" soy ismini almıştır.¹³ Mustafa Kemal Paşa'nın Nuri Conker'i çok sevdiği, sürekli sofrasında yer verdiği ve onun kendisine "Kemal" diye hitap edebilen tek kişi olduğu da ifade edilmiştir.¹⁴

Nuri Bey'in SCF Genel Sekreterliği'ne Getirilmesi ve İlk Siyasî Faaliyetleri

SCF'nin temelleri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yaz aylarını geçirdiği Yalova'da atılmıştır. Kuruluş aşamasında yapılan toplantılar sırasında Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşı Nuri Bey'in genel sekreterliği üstlenmek için yeni partiye geçeceğini söylemiştir.¹⁵ Aslında Nuri Bey'in yeni partiye geçmesi Mustafa Kemal Paşa'nın partiler arasında tarafsızlığını gösterme adına önemlidir.¹⁶ Kılıç Ali'ye göre Mustafa Kemal Paşa, sofrada İsmet Paşa Hükûmeti'ne "en ağır eleştirileri" yönelttiği için Nuri Bey'i "doğal aday" görmüş ve SCF'nin genel sekreteri olarak seçmişti.¹⁷ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın "sağlam karakterli, dürüst, iyi niyetli ve asker kökenli olduğu" için Nuri Bey'i SCF'ye genel sekreter olarak seçtiği de ileri sürülmüştür.¹⁸ Fethi Bey'e göre Mustafa Kemal Paşa, SCF Genel Sekreterliği için Reşit Galip'in de uygun olabileceğini; ancak CHF Genel Sekreteri Saffet Bey'le mücadele için Nuri'nin daha iyi bir seçenek olduğunu söylemiştir.¹⁹ Fethi Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın görüşünü benimsemiştir. Böylece Nuri Bey seçilmiş değil, atanmış bir genel sekreter olarak yeni partiye dahil olmuş bulunmaktadır. Gerçi o dönemde CHF'nin genel sekterinin de atanmış olduğu bir gerçektir; ancak yeni partinin genel başkanına yahut kurullarına kendi

¹² *Atatürk'ün Silah Arkadaşları: Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*, (Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s.103.

¹³ Sadi Irmak, *Millî Mücadele'de Atatürk'ün Çevresi: İlk Mücahitler*, Genç Yayıncılık, 1986, s.271.

¹⁴ Kemal Arıburnu, *Atatürk ve Çevresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2.bs., 1995, s.27., Yetkin, *a.g.e.*, s.68.

¹⁵ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul, 2.bs., 1969, s.14., Kandemir, *Serbes Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı? C.4.*, Ekicigil Yayınları, İstanbul, 1955., s.61.

¹⁶ *Her Yönüyle Atatürk*, (Haz. Avni Altın), Bakış Matbaası, 4.bs., 1981, s.380.

¹⁷ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Haz. Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.260.

¹⁸ Yaşar Gürsoy, *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2011, s.115.

¹⁹ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar, Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s.148.

genel sekreterlerini kendilerinin tayin etme şansı tanınmadığını da vurgulamak gereklidir. Nitekim Fethi Bey'in Yalova'dan Vilayete gönderdiği 12 Ağustos tarihli telgrafta SCF'nin teşkil ettiğini kendisinin genel başkan ve Nuri Bey'in de genel sekreter olduğunu beyan edilmiştir.²⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Nuri Bey'in SCF'ye girişinin bu partinin halk nazarında ilgiyle karşılanacağına ve bir "cazibe kuvveti" olacağına delil teşkil edeceği bildirilmiştir.²¹ Kısa zamanda SCF, TBMM'de 15 milletvekiline ulaşmıştı ve bunların "Kemalist sistemin gözde üyeleri" oldukları ifade edilmiştir.²² SCF merkez ocağı bir genel başkan, bir genel sekreteri bir muhasip ile dokuz üyeden oluşacaktı.²³ Böylece Nuri Bey, SCF'de Fethi Bey'den sonra gelen "ikinci adam" konumuna gelmiştir. SCF kuruluşundan iki hafta sonra 13 bin üyeye ulaşmıştır.²⁴ Bu rakam muhalefet partisinin vatandaşlar arasında ilgi uyandırdığını ve zaman içinde bu ilginin daha da artabileceğini göstermektedir.

SCF'nin kuruluş günlerinde Yalova'daki başlıca konulardan birisini Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile yeni muhalefet lideri Fethi Bey arasındaki mektuplaşmalar teşkil etmekteydi. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, Fethi Bey'in yazacağı mektubu 7 Ağustos günü onun söylemleriyle dikte etmiş, bazı tekrarları ve "lüzumsuz şeyleri" çıkarması için Fethi Bey'i ikaz etmiş ve son şeklini alan mektubu daktilo ettirmiştir.²⁵ Nuri Bey, SCF'nin genel sekreteri sıfatıyla basına ilk demecini partinin kuruluşundan birkaç gün sonra vermiştir. Nuri Bey, "muhalif parti" tabirini doğru bulmadığını ifade ettiği demecinde "muhalefet ve muhalif gibi tabirlerin geçen siyasî hayat içinde kendi vaziyet ve niyetlerine" uymayan şekilde algılandığını söylemiş ve bu tabir yerine "Karşı fırka" denilmesini tercih ettiğini açıklamıştır.²⁶ Nuri Bey, böylece II. Meşrutiyet devrinden beri muhalefet ve muhalif sözcüklerinin kamuoyunda yanlış algılandığını ve iktidarda olmayan partilerin aleyhine kullanıldığını vurgulamıştır. Ancak "Karşı parti" gibi genel siyaset söyleminde yeri olmayan bir tabirinin "muhalif/muhalefet" söylemi kadar etki yaratmayacağı da aşikârdır. 17

²⁰ "Muhalefet Fırkası resmen teşekkül etti", *Milliyet*, 13 Ağustos 1930, s.1.

²¹ Ziya Şakir, *Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü?*, (Yay. Haz. İlker Dere), Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2020, s.59.

²² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 21.bs.,2007, s.261.

²³ Mete Tunçay, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 2.bs., 1989, s.258.

²⁴ *Büyük Günlerin Adamı: Fethi Okyar'ın Hayatından Kareler*, (Haz. Ali Fethi Okyar, Kansu Şarman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.81.

²⁵ Okyar, *a.g.e.*, s.31.

²⁶ "Karşı Fırka", *Vakit*, 15 Ağustos 1930, s.1.

Ağustos'ta İstanbul'da yapılan SCF'nin ilk idare heyeti toplantısı sonrası açıklamalarda bulunan Genel Sekreter Nuri Bey, toplantıda teşkilatlanma meselesini görüştiklerini söyledikten sonra yakında Yalova'ya geçeceklerini ve oradaki ikinci toplantıda kararlar alacaklarını bildirmiştir. Belediye seçimlerine ilişkin de karar alacaklarını sözlerine ekleyen Nuri Bey, partiye katılım için her taraftan başvuru geldiğini de açıklamıştır.²⁷

SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, 19 Ağustos 1930 günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın ve Fethi Bey'in de bulunduğu Yalova'ya gelmiştir. Burada SCF Genel Başkanı ile görüştüğünden sonra gazetecilerin sorularını cevaplayan Nuri Bey, parti olarak yakında yapılacak belediye seçimlerine katılacaklarını ve her tarafa aday göstereceklerini söylemiştir. Yeni partiye katılımlardan bahseden Nuri Bey eski Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının başvurularının akıbetine dair bir soruya şu cevabı vermiştir: "...Fırkamıza girmek için Nasyonalist, Cumhuriyetçi ve Lâik olmak kafidir. Cumhuriyetçi olma[ya]yanların tabiatile fırkamızda yeri yoktur."²⁸ Nuri Bey, 13 ilden partiye katılım olduğundan söz edildiğine dair bir soruya da yalnız 13 ilden değil, her taraftan grup grup katılım olduğunu ifade etmiştir.

21 Ağustos akşamı Yalova'daki sofrada SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'den yeni partinin çalışmaları hakkında bilgi alan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, "Parti teşkilâtını hızlandırmalısınız. Büyük şehirleri ziyaret ederek teşkilâtı kuvvetlendirmelisiniz" tavsiyesinde bulunmuştur.²⁹ Ancak Nuri Bey'in "Paşam! Siz bizimle alay mı ediyorsunuz? Dört kişi ile parti mi kurulur?" şeklindeki itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine güçlü bir program ile faydalı esaslara ve seçkin siyasetçilere sahip olan partilerin de TBMM'de önemli işlevi olabileceğini söyleyen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya yanıt veren Nuri Bey, "Sizin muvafakatiniz olmadan bizim partiye girmeye kim cesaret edebilir?" demiştir.³⁰ Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa, hocası Naki Bey'in, Bilecik milletvekili Rasim'in ve Bolu milletvekili Emin Bey'in CHF'den SCF'ye geçeceğini bildirmiştir. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey ise yeni gelen milletvekillerinden sonra bu kez şunları söylemiştir: "Bizim parti meslekî temsile taraftardır. Vekillerin ihtisas adamlarından seçilmesine dikkat edeceğiz. Nafiacıya da bu sebeple ihtiyacımız vardır."³¹ Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa sofrada bulunan Asaf Bey'den SCF'ye geçmesini istemişse de o mazur görülmesini istemiştir.

²⁷ "Yeni Fırka Erkânı Yarın Yalova'ya Gidiyorlar", *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1930, s.1.

²⁸ "Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1930, s.1.

²⁹ Asaf İlbay: "Serbest Fırkanın Doğumu ve Ölümü", *Tan*, 23 Temmuz 1949, s.2.

³⁰ Asaf İlbay: "Serbest Fırkanın Doğumu ve Ölümü", *Tan*, 23 Temmuz 1949, s.2.

³¹ Asaf İlbay: "Serbest Fırkanın Doğumu ve Ölümü", *Tan*, 23 Temmuz 1949, s.2.

SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in Basına Verdiği Beyanlar ve Cumhuriyet Gazetesi ile Polemikleri

SCF kuruluşundan kısa bir süre sonra basında büyük bir ilgiyle karşılanmış ve bu yeni parti mensuplarıyla farklı gazetelerde muhtelif mülakatlar çıkmıştır. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, 24 Ağustos tarihinde "Son Posta" muhabirinin farklı konulardaki sorularını cevaplamıştır. İlk olarak şehir meclisi adayları için müzakerelerin sürdüğünü söyleyen Nuri Bey, SCF programında yer alan "suistimallerle mücadele"³² ifadesinde neyin amaçlandığı sorusuna şu cevabı vermiştir: "Bizce tespit edilmiş bir suistimal yoktur. Bu hususla meşgul olmadık. Muhakkak ve müsbet olan bir şey varsa o da bir çok hükümet dairelerinde rüşvet usulünün umumi bir itiyat halini almış olmasıdır. Meselâ gümrüklerde kendisinden evrak ve muamele geçen her memurun beş kuruşa kadar tenezzül ettiği muhakkaktır."³³ Pek çok yabancıların posta ve telgraf işlerinden şikâyetçi olduklarını da söyleyen Nuri Bey, küçük memurlara dek inen bu rüşvet hadisesinin aslında büyük meblağlara ulaşmış olabileceğini de ifade etmiştir. Parti olarak bu alışkanlıkla mücadele etmek zorunda olduklarını da söyleyen SCF Genel Sekreteri programdaki maddenin bununla alakalı olduğunu sözlerine eklemiştir.³⁴ Nuri Bey, mülâkatın son kısmında Yalova'da yaptıkları son temaslar hakkında bilgi vererek, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile SCF programını kuvvetlendirmek için orada bulduklarını ifade etmiştir.

Nuri Bey, 25 Ağustos günü açıklamasında da partiye her yandan müracaatların devam ettiğini ve özellikle Tosya, Kastamonu, Kütahya'dan telgrafla başvurular aldıklarını söylemiştir. Part binası için İstanbul'da arayışların devam ettiğini de bildiren Nuri Bey, Tepebaşı'nda bakılan binayı uygun görmediklerini belirtmiştir. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, CHF ile kardeş parti olduklarını da sözlerine ekleyerek "Şahsi dedikodular değil, memleket hesabına faaliyet istiyoruz" demiştir.³⁵ Yalova'da kimi mebusların SCF'nin "doğmadan öleceği" şeklinde söylentiler yaydıkları haberi üzerine de Nuri Bey, "...Fırka yaşamak için doğmuştur ve yaş[a]yacaktır" değerlendirmesi yapmıştır.³⁶ SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in bu beyanattan

³² SCF programında 8. Maddede şu ifadeler yer alıyordu: "Halkın hükümet dairesindeki işleri âzami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve sui istimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir." Tunaya, *a.g.e.*, s.634.

³³ "Birçok Yerlerde Sui İstimal Vardır", *Son Posta*, 25 Ağustos 1930, s.2.

³⁴ "Birçok Yerlerde Sui İstimal Vardır", *Son Posta*, 25 Ağustos 1930, s.2.

³⁵ "Ka.U. Nuri Bey 'iki fırka kardeşir' diyor", *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1930, s.1-4.

³⁶ "Ka.U. Nuri Bey 'iki fırka kardeşir' diyor", *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1930, s.4.

sonra yeniden Yalova'ya gideceği basında çıkan haberler arasında yer almıştır.³⁷

Nuri Bey'in devlet dairelerinde rüşvet alındığına dair iddiaları iktidar kanadında tepkiyle karşılanmıştır. Demeci değerlendiren Yunus Nadi, "Cumhuriyet"te çıkan yazısında Nuri Bey'in "gümrüklerle posta ve telgrafi paçavraya çevirdiğini" ileri sürmüştür. Nuri Bey'in demecinde kendileri tarafından tespit edilen bir suistimal bulunmadığını söylediğini; ancak sonrasında bunu tekzip eden örnekler verdiğini de bildiren Yunus Nadi, "nasıl ve ne cesaretle ortalığın sui istimal deryası içinde yüzdüğünün muhakkak ve müsbet bulunduğunu iddia edebiliyorlar..." sorusunu sormuştur.³⁸ Bu isnadın çok sayıda "masum vatandaşı" ağır bir suçlama altında bırakacağını nasıl düşünemediğini de soran Yunus Nadi şu değerlendirmeleri yapmıştır: "Anlaşılan yenice bir muhalif fırkaya intisap eden Nuri Bey arkadaşımız devlet memurlarını hep Halk Fırkasının memurları diye böyle ulu orta batırmağ[y]ı muhalefet mesleğinin icabı olan bir politika oyunu saymış ve böyle yapmış olmakla tabii pek fena hareket etmiştir... Aleyhinde tespit edilmiş bir madde olmadıkça her vatandaş namuslu bir hemşeridir. Hafifmeşrepliği terviç ve iltizam etmedikçe hiçbir vatandaşı namusu ile oynamak hiçbir kimsenin ne hakkıdır, ne haddi..."³⁹

SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in devlet dairelerinde memurların rüşvetle iş gördüğü iddiaları Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da tepkisini çekmiştir. Yalova'da basındaki iddiaları takip eden Mustafa Kemal Paşa, Nuri Bey'in çağırarak sözlerinin ne manaya geldiğini sormuş ve o da gazetede açıklamasının çarpıtıldığını söylemiştir.⁴⁰ Nuri Bey, konuya dair "Cumhuriyet" gazetesine iki telgraf göndermiştir. İlk gönderdiği telgrafta "Son Posta" muhabirinin suistimale dair sorusuna verdiği cevaba şöyle açıklık getirmiştir: "Cevaben devairde bu kabilden hadiseler cereyan etmekte olduğunun, halkın ağzından şikâyet tarzında işitilmekte bulunduğumu bir iki misal ile söyledim. Bu sözlerin 'Son Posta' gazetesinde 'Nuri Bey itham ediyor...' şeklinde kalın yazılarla dercini doğru bulmadım. Zaten Son Posta muhabirinin bana atfettiği yazılar arasında (bizce tespit edilmiş bir şey yoktur) ve (rüşvet usulü muhakkaktır) gibi mütearız sözleri de vardır. Mes'elenin mahiyeti bundan ibarettir."⁴¹ Ne var ki, SCF Genel Sekreteri'nin bu cevabı

³⁷ "Üç mebus daha yeni fırkaya dahil oldu", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1930, s.3.

³⁸ Yunus Nadi, "İnsafın o yerde namı yok mu?", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1930, s.1.

³⁹ Yunus Nadi, "İnsafın o yerde namı yok mu?", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁰ Şakir, *a.g.e.*, s.116.

⁴¹ "Sui istimaler ve Nuri Bey", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1930, s.3.

“Cumhuriyet” gazetesince tatmin edici bulunmamış ve “çelişkili” olduğu ifade edilmiştir.

SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, “Cumhuriyet”e gönderdiği-muhtemelen Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra- Yalova’dan gönderdiği ikinci telgrafta da gazetede basılan makalenin kendisini üzdüğünü, kendisiyle mülâkatı yapan “Son Posta” muhabirinin yanına gelerek sözlerini yanlış aksettirmesinden dolayı özür dilediğini söyledikten sonra “Cumhuriyet”i şöyle itham etmiştir: “...makalenizde mal bulmuş mağribilik ve fazla gayretkeşlik gördüğümü arza müsaadenizi rica edeceğim.”⁴² Nuri Bey, gönderdiği telgrafın sonraki sayısında başmakale kısmında görmeyi “Cumhuriyet’in müsellemler olan dürüstlüğünden beklediğini” de ifade etmiştir. Nuri Bey’in telgrafına verilen cevapta başyazar Yunus Nadi’nin gümrükçüler ve telgrafçıların üzüntülerine şahit olduğu için o makaleyi kaleme aldığı ifade edilerek, “Nuri Bey, ne istiyordu? Kendisine atfen neşrolunan ve bir kısım memurlarımızı yerin dibine batıran gayet ağır sözlere karşı sükut mu etmeli idik?” denilmiştir.⁴³ SCF Genel Sekreteri Nuri Bey’in memurları itham eden sözlerini “Son Posta” muhabirinin “uydurmuş” olacağını inandırıcı olmadığı da savunulmuş ve onun hangi amaçla memurlar hakkında konuştuğunu ikinci telgrafında da izah edemediği bildirilmiştir. Nuri Bey’in “ev sahibini bastıran Yavuz hırsız” konumuna geçtiğini de savunan “Cumhuriyet” gazetesi SCF Genel Sekreteri’nin “her telden çalan” telgrafını başmakale yerine basmalarının olanaksız olduğunu da kaydetmiştir.⁴⁴

Fethi Bey’in Batı Anadolu Seyahati Sırasında SCF Genel Sekreteri Nuri Bey’in Faaliyetleri

SCF’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra yeni partiyi kitlelere tanıtmak amacıyla Genel Başkan Fethi Bey, beraberinde Tahsin Bey, Ahmet Ağaoğlu olduğu halde Batı Anadolu’ya bir seyahate çıkmıştır. Seyahat İzmir, Manisa, Balıkesir, Aydın vilayetleriyle çevredeki kasabaları kapsayacaktı.⁴⁵ Seyahatin bir başka amacı da İzmir’deki teşkilâtlanma faaliyetleridir. Nuri Bey ve Fethi Bey, İzmir’e gitme konusunda Mustafa Kemal Paşa’ya danışmışlar ve şu cevabı almışlardır: “Sadece İzmir’e değil, her tarafa gidiniz. Her tarafta teşkilât yapınız, seçimlere iştirak ediniz. Seçimlere katılmayan ve teşkilât yapmayan fırka ne işe yarar?”⁴⁶ Fethi Bey, İstanbul’da hareketinden önce Genel Sekreter Nuri Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey ile beraber İzmir’de

⁴² “Dün gelip gidenler, beyanat ve hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1930, s.4.

⁴³ “Dün gelip gidenler, beyanat ve hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1930, s.4.

⁴⁴ “Dün gelip gidenler, beyanat ve hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1930, s.4.

⁴⁵ Emrence, *a.g.e.*, s.93.

⁴⁶ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.30.

yapacağı konuşmanın metnini hazırlamıştır.⁴⁷ Nuri Bey, İzmir seyahati öncesinde Fethi Bey'in "mutlaka iktidar mevkine geçecekleri" şeklinde bir beyanatı olmadığını ve SCF'nin ihtiyaçtan doğduğunu ve onu iktidara getirecek unsurun Cumhuriyet olduğunu açıklamıştır.⁴⁸

SCF lideri Fethi Bey, 4 Eylül 1930 günü İzmir'e gelmiş ve rıhtımda büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır.⁴⁹ Fethi Bey'e kalacağı otele kadar eşlik eden ve sevgi tezahüratlarında bulunan vatandaşların CHF mensuplarını ürküttüğü ve İzmir Valisi Kâzım Dirik'in güvenliği temin edemeyeceği gerekçesiyle Fethi Bey'den konuşmasından vazgeçmesini istediği bildirilmiştir.⁵⁰ Ne var ki, Fethi Bey karşılaştığı zorluğu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildirmiş ve ondan mutlaka konuşmasını yapması ve bu konuda hükümetin ve valinin gerekli önlemleri almakla mükellef oldukları cevabı almıştır.⁵¹ Mustafa Kemal Paşa'nın telgraf üzerine "İşler mecrasını değiştiriyor" yorumunda bulunduğu ve samimi şekilde üzüldüğü o anda yanında bulunan Celâl Bey (Bayar) tarafından ifade edilmiştir.⁵² İzmir'deki heyecanlı karşılama üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'i "ortamı yatıştırmak ve taşkın hareketleri" önlemesi için İzmir'e gönderdiği belirtilmiştir.⁵³ SCF açısından dönüm noktası sayılacak İzmir olayları 5 Eylül günü meydana gelmiştir. Basındaki haberlere göre CHF mensuplarının toplantısı sırasında SCF mensuplarının alana gelerek slogan atmaları üzerine gerginlik yaşanmış, CHF yanlısı "Anadolu" gazetesi matbaası saldırıya uğramış ve kolluk kuvvetleri hadiselere müdahale etmiştir.⁵⁴ Yaşanan arbede sırasında 14 yaşındaki bir gencin vurularak hayatını kaybettiği de belirtilmiştir.⁵⁵

SCF'ye ve liderine karşı İzmir'de gösterilen büyük ilginin hem CHF mensuplarını ve hem de muhalefet partisi mensuplarını büyük bir şaşkınlığa uğrattığı bildirilmiştir.⁵⁶ SCF lideri Fethi Bey, 7 Eylül günü Alsancak Stadi'nda yapılan mitingde kalabalık bir vatandaş topluluğuna hitap etmiştir. Sesinin kısık oluşundan dolayı konuşmayı SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in

⁴⁷ "Muhalefet erkânı İzmir'e gidiyorlar", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1930, s.3.

⁴⁸ "Nuri beyin beyanatı", *Hizmet*, 1 Eylül 1930, s.1.

⁴⁹ "Fethi B. İzmir'e vasil oldu", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1930, s.1.

⁵⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s.241.

⁵¹ *Üç Devirde Bir Adam: Fethi Okyar*, (Yay. Haz. Cemal Kutay), Tercüman Kitap, İstanbul, 1980, s.499., Kandemir, *a.g.e.*, s.88.

⁵² Celâl Bayar'ın SCF hakkındaki notları. (Ahmet Gülen Özel Arşivi, Tasnife girmemiş özel arşiv)

⁵³ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.31.

⁵⁴ "İzmir'de kanlı nümayişler", *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930, s.1.

⁵⁵ Tekin Erer, *Türkiyede Parti Kavgaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2.b.s., 1966, s.183.

⁵⁶ İhsan Sabri Balkaya, *1930: Sonun Başlangıcı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s.42.

“yüksek sesle” tekrar edeceğini de bildirmiştir. Basındaki haberlere göre bir ara “Eğer benim sözlerimi tamamen işitebiliyorsanız Nuri Bey tekrar etmesin” demiş ve sonrasında konuşmasını yalnız başına tamamlamıştır.⁵⁷ Fethi Bey İzmir’deki konuşmasında İsmet Paşa Hükûmeti’nin ekonomi siyasetini eleştirmiş ve 7 yılda geline noktanın başarısız olduğunu savunmuş, iş dünyasında kazanç vergisinin yüksek oluşundan dolayı iflaslar olduğunu ifade ederek, kendilerinin vergi alımına değil halkın ödeme gücünü aşan vergilere karşı olduklarını söylemiştir.⁵⁸

SCF Genel Başkanı Fethi Bey’in Batı Anadolu seyahati İzmir’den sonra çevre illerle devam ederken Genel Sekreter Nuri Bey, İstanbul’a gelmiştir. Gazetecilere bir açıklama yapan Nuri Bey, gittikleri yerlerde beklentilerini üzerinde bir ilgiyle karşılaştıkları ve bundan gururlu olduklarını söylemiştir. İzmir’de çıkan olaylara dair bir değerlendirmede bulunan SCF Genel Sekreteri Nuri Bey şunları söylemiştir: “...Bahribaba’daki mukabil nümayişe teşebbüs edilmemiş olsaydı, iki müessif hadise olmu[a]yacaktı. Şunu da ilave edeyim ki bu nümayişe ihzar edilen aynı halk bu taşkınlığı yapmıştır. Bu kanaati bir gün evvelki muazzam halk kütlesinin; tezahüratta nihayetine kadar muhafaza ettiği sekinet ve vekar teyit etmez mi?”⁵⁹ Nuri Bey sözlerinin İzmir’de kaç kişinin toplanmış bulunduğunun tartışıldığını da ifade ederek şöyle konuşmuştur: “...Biz koca bir şehir kaynaşırken rakamlardan istianeye kalkışmak istemiyoruz. Halkımızı tamamiyle istiap edecek bir saha yoktu ki miktarın takdirine imkan hasıl olsun. Nazarın kavrı[a]yabildiği bir sahada asgari 15 bin kişinin mevcudiyeti tahakkuk etmiştir.”⁶⁰ Nuri Bey, Taksim’deki parti binasının hazır olduğu bilgisini de aldıktan sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için Dolmabahçe Sarayı’na gitmiştir. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, 13 Eylül günü Batı Anadolu seyahatinden dönen genel başkan Fethi Bey’i Tophane rıhtımında karşılayarak onunla beraber Büyükdere’deki Fethi Bey’in evine geçmiştir.⁶¹ Nuri Bey yolda SCF liderine İstanbul’daki gelişmeleri aktarmış ve ondan İzmir’den sonra kendisinin bulunmadığı diğer Batı Anadolu vilayetlerde olan bitenleri dinlemiştir.⁶²

Mustafa Kemal Paşa’nın Fethi Bey ve Nuri Bey’le Yaptığı Görüşmeler

SCF Genel Başkanı Fethi Bey, Batı Anadolu seyahatinden döndükten sonra Genel Sekreter Nuri Bey’le beraber Dolmabahçe Sarayı’nda

⁵⁷ “Fethi Bey nutkunu söyledi”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s.1.

⁵⁸ Yetkin, *a.g.e.*, ss.190 ve 194.

⁵⁹ “S.Fırka lideri bugün Balıkesir’e gidecek”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1930, s.3.

⁶⁰ “S.Fırka lideri bugün Balıkesir’e gidecek”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1930, s.3.

⁶¹ “Fethi Bey dün geldi”, *Vakit*, 14 Eylül 1930, s.1.

⁶² Şakir, *a.g.e.*, s.211.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, "Gazanız mübarek olsun. İzmir'de epey muharebe yapmışsınız." latifesiyle karşılaşmış ve SCF liderinin İzmir'deki olaylara dair anlattıklarını dinledikten sonra artık seyahatlerden vazgeçilmesini istemiş ve aksi halde asıl maksattan yani demokratik sistemden uzaklaşılacağını ifade etmiştir.⁶³ Mustafa Kemal Paşa'nın SCF'lilere CHF hakkında şu itirafı yaptığı da bildirilmiştir: "Beni fırkamız var diye aldatıyorlardı. Bir şey olduğunu, mevcudun da ekmek peşinde koşarken halkı aldattığını anladım."⁶⁴ Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle aslında CHF'nin Anadolu'da güçlü olmadığını anladığını ve bu durumdan son derece rahatsızlık duyduğunu ifade etmiş oluyordu. Ayrıca Nuri Bey'le birlikte Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Fethi Bey, Yunus Nadi ile olan mektuplaşmalarını⁶⁵ da sormuş ve Cumhurbaşkanı "Ben her iki fırkaya da yardım edeceğimi söylemişim. Görüyorum ki siz yardıma muhtaç değilsiniz. Halk hep size doğru akıyor. Bu vaziyette desteğe muhtaç olan öteki fırkadır..." sözleriyle CHF'ni işaret ederek karşılık vermiştir.⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, buna rağmen SCF'nin kuruluş günlerindeki konumunun değişmediğini ve gerekirse muhalefet partisine yine yardım edeceğini sözlerine eklemiştir.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeden sonra SCF'liler aralarında bir toplantı yaparak son gelişmeleri değerlendirmişlerdir. Bu toplantıda iktidarın muhalefet partisine karşı takındığı "açık aleyhtarlık" karşısında genel başkan Fethi Bey'in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya giderek ondan "kendisinin ve hükümetinin tarafsızlığı" teminatını almaya çalışacağı bildirilmiştir.⁶⁷ Bu konuya dair Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Fethi ve Nuri Bey, daha sonra Eylül'ün 16-17'si civarında bir müsvedde hazırlamışlar ve bununla da Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını ilan edeceklerini ve Mustafa Kemal Paşa'nın da hükümetin tarafsızlığını temin edeceğini parti mensuplarına bildirmişlerdir.⁶⁸ Şayet Mustafa Kemal Paşa'nın

---

⁶³ Şakir, *a.g.e.*, s.212.

⁶⁴ Okyar, *a.g.e.*, s.85.

⁶⁵ Yunus Nadi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya mektubunda bazı partilerin Cumhurbaşkanı'nı kendilerine mal etme çabalarından yakınılmış, İzmir'deki olaylar karşısında da "her ne pahasına olursa olsun" Cumhuriyeti koruma görevini tam olarak yapmaya muktedir oldukları bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise cevabında kendisinin CHF'nin kurucusu olduğunu ve bu parti olan tarihi bağlarını hatırlatmış ve partiden ayrılmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Yetkin, *a.g.e.*, s.292-294.

⁶⁶ Kandemir, *a.g.e.*, s.100., Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.50.

⁶⁷ Okyar, *a.g.e.*, s.85.

⁶⁸ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.153.

taslak metnin özünü değiştirecek müdahalelerde bulunursa parti işinden vazgeçilmesi de SCF'liler arasında kararlaştırılmıştır.

SCF Genel Başkanı Fethi Bey ve Genel Sekreteri Nuri Bey, ellerindeki taslak metinle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı yeniden ziyaret etmişlerdir. Ertesi gün görüşme hakkında partililere açıklama yapan Fethi Bey, hazırladıkları metnin ne kabul ve ne de red edildiğini ve Başbakan İsmet Paşa'yla görüşerek karar alınacağından söz edilmesi üzerine kendisinin bu şartlarda çalışmayacağını beyan ettiğini söylemiştir.⁶⁹ Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, Fethi ve Nuri Bey'e şu cevabı vermiştir: "Cumhuriyete hizmet böyle mi olur? Çekilmek doğru değildir. Her müşkülü yavaş yavaş hallederiz. Yedi senedir tek fırkaya alışan... bir teşekkürü bir ay içinde yola getirmek imkânı yoktur. Biraz sabırlı olun."⁷⁰ Fethi Bey de buna karşılık kendisinin kalarak siyasî mücadelesine devam edeceğini, fakat arkadaşlarından ayrılmak isteyenlerin serbest bulduklarını bildirmiş ve SCF kurulurkenki "balayı" vaziyetinin devam etmediğini söylemiştir.⁷¹ Fethi Bey, Nuri Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki SCF'nin durumuna ilişkin görüşmeye dair başka bir not olmamakla beraber İstanbul'daki bu mülâkatlar muhalefet partisinin kuruluş günlerinde sağladığı Cumhurbaşkanı desteğini yitirdiğini ve bundan sonraki günlerde iktidara karşı mücadelesini daha zorlu yollardan yürütmek mecburiyetinde kalacağını göstermektedir.

Gazetecilerin Tutuklanması Karşısında SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'in Değerlendirmeleri

SCF Genel Başkanı Fethi Bey'in Batı Anadolu seyahatinden sonra bazı muhalefet yanlısı gazeteciler tutuklanmıştır. "Son Posta" gazetesi sorumlu müdürü Selim Ragıp Bey, "İzmir gazetelerinden bir yazıyı aynen yayınladığı gerekçesiyle" Savcılığa davet edilmiş ve sonra da tutuklanmıştır.⁷² Selim Ragıp Bey, "Hizmet" gazetesinde çıkan ve "Hükûmetin şahsiyeti manevisini tahkir edici mahiyette" olan yazıyı aynen gazetesinde yayınladığı için tutuklanmıştır.⁷³ Aynı gerekçeyle "Hizmet" gazetesi sorumlu müdürü Zeynel Besim Bey ve bazı çalışanlar tutuklanmıştır.⁷⁴ Olayın ardından SCF Genel Merkezi bir beyanname yayınlamış, İstanbul ve İzmir'de bazı gazetecilerin tutuklanmasının hükûmetin basın hürriyetine "tahammül edemediğinin" bir

⁶⁹ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.154.

⁷⁰ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.154.

⁷¹ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.154.

⁷² "Mes'ul Müdürümüz Tevkif Edildi", *Son Posta*, 15 Eylül 1930, s.1.

⁷³ "Son Posta mesul müdürü dün tevkif olundu", *Milliyet*, 14 Eylül 1930, s.1., "Başmuharririmiz hap[i]s[h]anede", *Hizmet*, 14 Eylül 1930, s.1.

⁷⁴ Şakir, *a.g.e.*, s.217.

göstergesi olduğu savunulmuş ve tutuklamalar protesto edilmiştir.⁷⁵ Muhalefeti destekleyen gazetecilerin tutuklanması SCF'nin üzerinde önemle durduğu bir konu olarak dikkat çekmektedir. Genel Sekreter Nuri Bey, yaptığı değerlendirmede olayın kendilerini çok üzdüğünü ve eğer hükûmetin denetlenmesi isteniyorsa bunun ilk şartının basın hürriyeti olduğunu söylemiş ve İsmet Paşa hükûmetinin basın serbestisine azami ölçüde riayet etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Nuri Bey, SCF olarak yayınladıkları beyannamenin partinin bu konudaki görüşünü net şekilde belirlediğini söyledikten sonra basın mensuplarının tutuklamaların hükûmetin yeniden baskı politikasına dönüşün bir işareti olup olmadığı sorusuna şu cevabı vermiştir: “Hayır, tazyikten maksat; şiddet göstermek takrir-i sükun sükun kanunun ihya etmekse buna kat’iyen ihtimal vermiyorum. Gazetecilerin tevkifi mes’elesini iyice tetkik etmiş değilim. Binaenaleyh bu işte ne şekilde hareket ettiklerini bilmiyorum. Fakat bunu tazyik siyasetinin bir mukaddemesi addetmek doğru değildir...”⁷⁷ SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, buna rağmen CHF ve hükûmetin elbirliği ile partilerinin gelişmesine engel olduğunu da ifade ettiği konuşmasında İzmir’de bunun canlı örneklerini gördüklerini ifade etmiştir. Memurların adeta “hükûmet memuru” gibi hareket ettiklerini söyleyen Nuri Bey, oysa memurların partiler karşısında tarafsız kalmaya mecbur olduklarını söylemiştir.⁷⁸ Bunu protesto ettikleri halde henüz bir cevap alamadıklarını söyleyen Nuri Bey “Halk Fırkasının hükûmete dayanarak cemiyet işlerine, intihaplara karışması gayri kanunidir ve bunun bir an evvel önünün alınması lazımdır.” demiştir.⁷⁹ Nuri Bey, böylece gazetecilerin tutuklanmasını basın özgürlüğüne yönelik bir müdahale olarak değerlendirdiğini söylemiştir. SCF Genel Sekreteri buna rağmen 1925 yılında çıkartılan “Takriri Sükun Kanunu”nun yeniden uygulanmasını olası görmediklerini bildirmiştir.

1930 Belediye Seçimleri ve SCF Genel Sekreterliği’ne İletilen Şikâyetler

SCF'nin kurulduğu 1930 yılının önemli özelliklerinden birisi de sonbaharda belediye seçimlerinin yapılacağı olmasıdır. Parti yetkilileri kuruluştan kısa bir süre sonra belediye seçimlerine katılmaya karar

⁷⁵ “Cümhuriyetimizin Temin Ettiği Hürriyeti İhlâl Etmiş Olursunuz”, *Son Posta*, 16 Eylül 1930, s.1-2.

⁷⁶ “Fethi B. Gümüşhane’den meb’us çıkarılacak”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1930, s.4.

⁷⁷ “Fethi B. Gümüşhane’den meb’us çıkarılacak”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1930, s.4.

⁷⁸ “Fethi B. Gümüşhane’den meb’us çıkarılacak”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1930, s.4.

⁷⁹ “Fethi B. Gümüşhane’den meb’us çıkarılacak”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1930, s.4.

vermişlerdir.⁸⁰ İlk kez tek dereceli düzenlenecek seçimlerde kadınlara, işçilere ve köylülere oy hakkı tanınmış ve gayrimüslimlerin SCF'den aday olabilecekleri bildirilmiştir.⁸¹ SCF Genel Sekreteri Nuri Bey daha seçim başlamadan evvel parti olarak her tarafta aday çıkartacaklarını söylemişti. Muhalefet partisi belediye seçimleri için büyük illerden İstanbul'da 117, İzmir'de 77, Adana'da da 30 aday çıkarmıştır.⁸² Nitekim Cumhuriyet tarihinde ilk defa muhalefetin katıldığı belediye seçimleri pek çok yerde tartışmalı geçmiş ve Samsun, Antalya, Amasya, Salihli ve İzmir'de olaylar çıktığı bildirilmiştir.⁸³ İstanbul Eminönü'ndeki seçimler sırasında münakaşa çıkmış ve çıkan arbedede yaralananlar olmuştur.⁸⁴

SCF'liler pek çok yerde iktidar partisi lehine baskı ve usulsüzlükler yaşandığını iddia etmişlerdir. Bu iddiaların temelini farklı yerlerdeki seçimlerde gelen baskı ve usulsüzlük yaşandığına dair SCF Genel Sekreterliği'ne telgraflar teşkil ediyordu. Örneğin Manisa Soma'dan SCF Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir telgrafta bölgede Serbest Fırka mensuplarının tehdit edildiği, ayrıca SCF Başkanı Cevdet Bey'e fiziki saldırı düzenlediği bildirilmiştir.⁸⁵ Gene Soma'dan SCF Genel Sekreterliği'ne çekilen bir başka telgraf mesajına göre de seçimde muhalefete oy veren bir öğretmen, Manisa milletvekili Saim Bey'in vasıtasıyla okul müdürü tarafından meslektan atılmakla tehdit edilmiştir.⁸⁶ Kastamonu'dan bizzat SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'e gönderilen telgraf mesajında da bölgede muhalefete oy vermek isteyen bir kadının engellenerek binadan çıkartıldığı, onun da bu tutumu Ankara'da devlet yetkililerine şikâyet ettiği bildirilmiştir.⁸⁷ Bu noktada SCF Genel Sekreteri Nuri Bey'e gönderilen telgraflar arasında azınlık vatandaşlara çıkartılan engellerden de söz etmek yararlı olacaktır. Seçimler başlamadan Eylül ayı sonunda Çanakkale'den gönderilen Nuri Bey'e gelen mesajda "askerler Musevi vatandaşlara SCF'ye oy verdikleri takdirde memlekette hayat hakkı" tanımayacaklarını söyledikleri bildirilmiştir. Ayrıca mesajda bu vatandaşların bölgeden göç ettirileceği ve hatta gerekirse "kan dökmekten çekilmeyeceği" mesajının verildiği de

⁸⁰ "S.C.Fırkası Belediye intihabatına iştirak edecektir", *Hizmet*, 17 Ağustos 1930, s.2., Yetkin, *a.g.e.*, s.258.

⁸¹ Emrence, *a.g.e.*, s.164.

⁸² Yetkin, *a.g.e.*, s.259-261.

⁸³ "Samsun, Antalya, İzmir, Ödemiş ve Amasyada tecavüzkâr ve çirkin hâdiseler oldu", *Milliyet*, 15 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁸⁴ Şakir, *a.g.e.*, s.245.

⁸⁵ İhsan Sabri Balkaya, *1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006, s.91.

⁸⁶ Balkaya, *1930 Belediye Seçimleri*, s.94.

⁸⁷ Balkaya, *1930 Belediye Seçimleri*, s.97.

bildirilmiştir.⁸⁸ 1930 belediye seçimlerine dair SCF Genel Sekreterliği'ne ve Genel Sekreter Nuri Bey'e farklı yerlerden çekilen telgraflar Anadolu'nun ve yurdun farklı bölgelerindeki baskıları ortaya koymakla beraber o dönemde seçmen vatandaşların her türlü zorluğa rağmen SCF ile daima iletişim içinde olduklarını göstermeleri bakımından da önemlidir.

SCF'nin Feshine Giden Süreçte Nuri Bey'in Siyasî Faaliyetleri

Belediye seçimleri sonrasında Ankara kulislerinden basına yansıyan önemli bir haber üzerinde durmak gereklidir. Buna göre CHF ve SCF'nin "irtica unsurlarından arındırılacağı" ve her iki parti arasında bir "millî blok" etrafında birleşerek "kötü anasıra karşı birleşmek ve ortak hareket etmek" hususunda uzlaşmaya varılmıştır.⁸⁹ Gazetelerde çıkan ilk haberlerden sonra SCF ve CHF Genel Sekreterleri birer demeç vererek "millî blok" fikri üzerine görüşlerini açıklamışlardır. SCF Genel Sekreteri Nuri Bey konuya dair şu kısa açıklamayı yapmıştır: "İki fırka bir Cumhuriyet bloku teşkil ettikleri takdirde prensiplerden hariç kalan unsurlar memleket idaresinde mevki tutamı[a]yacaklardır. Blokun memleketin atisi hayrına ve menfaatine olacağı kanaatindeyim."⁹⁰ "Millî blok" teşkili halinde iki partinin de Mustafa Kemal Paşa'nın işaretine bağlı olacağı vurgulanırken, CHF Genel Sekreteri Saffet Bey değerlendirmesinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın şu an CHF'nin başında olmadığını; ancak seçimlerin kaybedilmesi halinde partinin başına geçeceğini söylemiştir.⁹¹

CHF ve SCF arasında bir "millî blok" oluşturma fikri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile SCF Genel Başkanı Fethi ve SCF Genel Sekreteri Nuri Bey arasındaki bir görüşmede şekillenmişti. Cumhurbaşkanınının 1 Kasım günü TBMM'de yaptığı yeni dönemi açış konuşmasını beğendiğini ifade eden Fethi Bey'e cevap veren Mustafa Kemal Paşa, seçimlerde her iki partiden aday olacak isimleri kendisinin belirlemeye karar verdiğini söylemiş ve serbest ve tek dereceli bir seçim düşündüğünü bildirmiştir.⁹² Mustafa Kemal Paşa'nın iki parti adaylarının kendisinin tespit edeceği bir seçimle beraber gerici unsurları tasfiye ederek SCF'nin devamlılığını sağlamayı hedeflediği belirtilmiştir.⁹³ Bu formül muhalefet partisi mensupları tarafından da benimsenmiştir.⁹⁴ Nitekim Fethi Bey'in notlarına göre evinde 3 Kasım günü kendisini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmede Cumhurbaşkanı, "Nasıl artık

⁸⁸ Balkaya, *1930 Belediye Seçimleri*, s.101.

⁸⁹ "Cumhuriyet fırkaları ittifadına doğru", *Cumhuriyet*, 7 Teşrinisani 1930, s.4.

⁹⁰ "İki fırkada ne surette telakki ediliyor", *Cumhuriyet*, 10 Teşrinisani 1930, s.4.

⁹¹ "İki fırkada ne surette telakki ediliyor", *Cumhuriyet*, 10 Teşrinisani 1930, s.1-4.

⁹² Erer, *a.g.e.*, s.190.

⁹³ Soyak, *a.g.e.*, s.424.

⁹⁴ Yetkin, *a.g.e.*, s.313.

canınız sıkılmıyor ya! Tabii memnun olacaksınız. Ben size teminat veriyorum da, siz telaş ediyordunuz, beni sıkıştırıyordunuz.” dedikten sonra SCF Genel Sekreteri Nuri ile şakalaşmıştır.⁹⁵ Ancak daha sonraki görüşmede Mustafa Kemal Paşa, CHF'deki itirazlardan dolayı fikrinden vazgeçtiğini ve eskisi gibi kendisini ve Fethi Bey'in partilerinin başında mücadele edeceklerini ifade etmiştir.⁹⁶ Kendisinin bu şekilde bir siyasî mücadeleye girmeyeceğini daha parti kurulurken söylediğini belirten Fethi Bey ayrıca SCF'nin faaliyetlerine bu koşul altında devam edemeyeceğini de ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Fethi ve Nuri Bey arasında iki gün sonraki yeni görüşmede taraflar konu üzerinde 4 saat boyunca konuşmuşlardır. Fethi Bey'in hatıralarına göre taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığı için SCF'nin feshinden söz açılmış ve bunun üzerine Nuri Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya “Fırkayı cumhuriyetin tarsini için meydana çıkarmadınız mı? Şimdi bu gaye oluyor?” diye sormuştur. Onun arkadaşlarının “millî blok” teklifine yanaşmadıklarını tekrarlaması üzerine SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, “Demek ki fırkanızı muhafaza için fırkamızı feda ediyorsunuz!” demiştir.⁹⁷ Bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın SCF'lilerin kararını bekleyeceği de belirtilmiştir. 15 Kasım günü belediye seçimleriyle ilgili SCF Genel Başkanı Fethi Bey'in İçişleri Bakanı Şükrü Bey hakkında TBMM'ye verdiği gensoru önergesi müzakereleri öncesinde SCF'liler aralarında yaptıkları toplantıda partinin faaliyetlerine son vermesini kararlaştırmışlardır.⁹⁸ 15 Kasım'daki Fethi Bey'in gensoru önergesi Parlamento'da sert tartışmalara yol açmıştır. Ancak özünde seçimlerdeki usulsüzlükler hakkında başlayan müzakereler Fethi Bey'in “rejim düşmanlığı” ile suçlanmasına kadar uzanmıştır.⁹⁹ Ahmet Ağaoğlu'na göre müzakerelerden sonra saat 00:30'da parti grubu toplanarak fesih kararına ilişkin metni hazırlamıştır.¹⁰⁰

TBMM'deki gensoru müzakereleri sonrasında SCF Genel Başkanı Fethi Bey ile Genel Sekreter Nuri Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından 16 Kasım Pazar günü kabul edilmiştir. Metni inceleyen Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasında yine partinin kuruluş günlerindeki Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı üzerine bir konuşma geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, SCF kurulurken kendisinin Nuri Bey'i teşvik etmediğini ve onun kendiliğinden muhalefet partisine geçtiğini ifade etmiş ve onun bu fesih metnine imza

⁹⁵Okyar, *a.g.e.*, s.89.

⁹⁶Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.157.

⁹⁷Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.158.

⁹⁸Okyar, *a.g.e.*, s.89.

⁹⁹Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, s.334.

¹⁰⁰Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.90.

koyma hakkı olmadığını ileri sürmüştür.¹⁰¹ Buna karşılık SCF Genel Başkanı Fethi Bey, Nuri Bey'in teşvikle aralarına katıldığını ve "teşvik" ifadesinin partinin ortaya çıkışını ifade ettiği ve "hakikat" olduğu için herkes tarafından imzalanabileceğini söylemiştir.¹⁰² Fethi Bey'den SCF'nin faaliyetlerine son vereceklerini beyannamenin metnini de görmek isteyen Mustafa Kemal Paşa'ya olumlu yanıt veren muhalefet lideri TBMM'deki odada hazırladıkları beyannameyi Mustafa Kemal Paşa'ya yine Nuri Bey ile beraber götürmüştür. Bu kez Başbakan İsmet Paşa, TBMM Başkanı Kâzım Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü Bey gibi iktidarın ileri gelenlerinin yanında Cumhurbaşkanı ile görüşülmüştür.¹⁰³ Fethi Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki görüşmede gene Genel Sekreter Nuri Bey'in partiye nasıl girdiği konusunda bir konuşma olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın ısrarlı şekilde kendisinin Nuri Bey'i muhalefete geçmesi için teşvik etmediği söylemine karşılık Fethi Bey, "Paşam, siz Nuri Bey'e emir verdiniz, ben şahidim..." diye konuşmuştur.¹⁰⁴ Konuşmanın son kısmında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Fethi Nuri Bey'e "Sizler memleket hayrı için çalıştınız. Benim için çok ıstırap çektiniz. Sizlere çok teşekkür ederim." demiştir.¹⁰⁵ Basında çıkan ve SCF teşkilatlarına gönderilen fesih beyannamesinde partinin "Gazi'nin teşvikleriyle kurulduğu ve başlangıçta Cumhurbaşkanı ile siyasî mücadeleye girmeme" kararlığı üzerine teşkil ettiği bildirilmiş ve son gelişmelerin SCF'yi Cumhurbaşkanı ile karşı karşıya getirme ihtimalini doğurduğu ve bu nedenle de siyasal faaliyetlere son verildiği bildirilmiştir.¹⁰⁶ Böylece Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalefet partisi olarak kurulan SCF tarihe karışmıştır. Nuri Bey, SCF'nin feshinden sonra bir süre siyasî faaliyetlerden uzak kalmışsa da 1931 seçimlerinde bu kez Gaziantep milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir.¹⁰⁷

Sonuç

1930 yılında kurulan SCF, sadece üç ay kadar kalabildiği siyaset sahnesinde önemli izler bırakmıştır. Parti temelde dönemin iktisadi şartlarından doğan ve bizzat iktidarın yani Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleri ve arzusuyla kurulan bir siyasî oluşum olarak kendisinden önceki ve sonraki örneklerinden ayrılmaktadır. SCF'nin kurucu kadrolarının Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinden siyaset adamları oluşu dikkat

¹⁰¹ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.159.

¹⁰² Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.159., Okyar, *a.g.e.*, s.93.

¹⁰³ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.160., Okyar, *a.g.e.*, s.94.

¹⁰⁴ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.162., Okyar, *a.g.e.*, s.96.

¹⁰⁵ Okyar, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.162., Okyar, *a.g.e.*, s.96.

¹⁰⁶ "Fethi Beyin fırka teşkilatına beyannamesi", *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1930, s.1.

¹⁰⁷ Hıfzı Topuz, Hüsamettin Ünsal, *Cumhuriyetin Beş Dönemeci*, Sergi Yayınevi, İzmir, 1984, s.20.

çekicidir. Daha kuruluş aşamasında SCF'ye katılan Nuri Bey bu isimlerden birisidir. Mustafa Kemal'in sofrasının daimi konuklarından ve en yakınlarından sayılan Nuri Bey, Cumhurbaşkanı'nın isteğiyle partiye Genel Sekreterliği üstlenmek üzere katılmıştır. Onun partide liderden sonra "ikinci adam" konumuna getirilişi iki yönüyle önemlidir. Birincisi Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa en yakın arkadaşlarından birisini muhalefete vererek, partiler arası ilişkilerde tarafsız olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. İkinci olarak da Nuri Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından CHF Genel Sekreteri Saffet Bey ile karşı karşıya gelebilecek en iyi isim olarak görülmüştür. Bu da Nuri Bey'in polemiğe bir isim olarak değerlendirilmesiyle ilişkili olabilir. Ancak yine belirtilmesi gereken bir nokta Nuri Bey'in iktidar tarafından Genel Sekreterlik konumuna iktidar partisi tarafından getirilen bir isim olmasıdır. Yani bu konuda SCF'lilere seçim şansı tanınmamıştır.

Nuri Bey, 1923-1930 arası dönemde CHF'de etkin bir vazife üstlenmemiştir. Ancak kendisini SCF'nin kurulmasıyla beraber genel sekreterlik gibi oldukça önemli bir konumda bulmuştur. Dolayısıyla Nuri Bey'in önceki siyasî tecrübeleri ışığında böyle bir göreve ne denli hazır olup olmadığı tartışılabilir. Eldeki verilere göre Nuri Bey'in bu göreve gelmesini sağlayan ana faktör onun Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya olan yakınlığıdır. Nuri Bey, genel sekreterliği süresince SCF'nin bir anlamda basın sözcüsü konumunda görev yapmıştır. Partinin genel politikalarıyla ilgili olarak genel başkan Fethi Bey daha fazla demec vermiş; ancak Nuri Bey de zaman zaman görüşlerini basın aracılığıyla kamuoyuna duyurmuştur. İlk demeclerinden birisinde SCF için "karşı parti" söyleminin kullanılmasını isteyen Nuri Bey, "muhalefet" yahut "muhalif" kavramlarının 1908'den beri çağrıştırdığı negatif algılardan partisini kurtarmayı amaçlamıştır. SCF Genel Sekreteri kaldığı süre içinde Nuri Bey'in iktidarın iktisadi politikaları hakkında demec vermediği gözlenmektedir. Bunun yerine devlet dairelerinde rüşvet alışkanlığının yaygın olduğuna dair bir açıklaması iktidarın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa da Nuri Bey'le demeci hakkında görüşmüş ve SCF Genel Sekreteri ile "Cumhuriyet" gazetesi başyazarı Yunus Nadi arasında rüşvet iddiaları üzerinden bir polemik yaşanmıştır. Nuri Bey sonrasında gazeteye yansıyan açıklamalarında ilk demecinin çarpıtılarak kullanıldığını öne sürmüştü de devlet dairelerinde rüşvet meselesi olduğunu yinelemiştir. SCF'nin kısa süren siyasal yaşamında genel başkan Fethi Bey bir yana bırakılırsa genel sekreter Nuri Bey'in polemiklerden kaçınmayan bir isim olduğu söylenmelidir.

SCF'nin siyaset serüveninde önemli dönemeçlerden birisi genel başkan Fethi Bey'in Batı Anadolu seyahatidir. Fethi Bey seyahate Tahsin Bey, Ahmet

Ağaoğlu başta olmak üzere partide önemli mevkiler işgal eden isimlerle çıkarken Nuri Bey'in başlangıçta yer almaması dikkat çekicidir. İzmir'de meydana gelen olayların ardından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine İzmir'e gelen Nuri Bey, olayların meydana gelmesinde CHF iktidarına mensup kişilerin tahriklerinin etkili olduğunu açıklamıştır. Nuri Bey, İzmir'deki olayların önemi karşısında SCF'yi şehirde desteklemeye gelenlerin sayısının bahis konusu olamayacağını söyleyerek nicelik tartışmalarının anlamsızlığını vurgulamıştır.

1930 belediye seçimlerine ilk kez bir muhalefet partisinin katılması tarihi bir değere sahiptir. Ne var ki bu seçimlerde SCF aleyhine yapılan baskı ve usulsüzlük iddiaları önemlidir. Yurdun çeşitli yerlerinden SCF Genel Sekreterliği'ne gönderilen telgraflar baskıları açık şekilde ortaya koyan örneklerdir. Sonuç olarak bu ve benzeri baskı iddialarını TBMM'ye taşıyan SCF'liler İçişleri Bakanı Şükrü Bey hakkında bir gensoru önergesi vermişler ve muhalefetin iktidarı denetlemesinin somut bir örneğini sergilemişlerdir. Nuri Bey'in SCF Genel Sekreterliği sırasında değinilmesi gereken hususlardan birisi de onun TBMM kürsüsünde hiç konuşma yapmamış olmasıdır. TBMM'de SCF adına söz alan siyasetçi sadece genel başkan Fethi Bey'dir.

SCF'nin feshi aşamasında Genel Sekreterin muhalefet partisine geçişi Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasında polemik konusu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Nuri Bey'in SCF'ye geçmesinde kendisinin teşviki olmadığını ifade ederek onun fesih beyannamesine bu nedenle imza koymasının doğru olmadığını savunmuştur. Buna karşılık Fethi Bey, Nuri Bey'in Mustafa Kemal Paşa tarafından muhalefet partisine dahil olduğunu ve metne imza koymasını da normal karşılanması gerektiğini savunmuştur. Fethi Bey'in hatıraları başta olmak üzere pek çok kaynakta Nuri Bey'in Mustafa Kemal Paşa tarafından SCF'ye geçmesinin istendiği vurgulandığı halde neden bunun son aşamada taraflar arasında bir sorun teşkil ettiğini anlamak güçtür. Cumhuriyetin ilk yıllarının önemli bir siyasal oluşumu olarak kabul edilen SCF'deki genel sekreterlik görevi aynı zamanda Nuri Conker'in siyasî kariyerinde geldiği en yüksek mevkiyi ifade etmesi bakımından önemlidir.

Kaynakça:

Arşiv Belgeleri

Ahmet Gülen Özel Arşivi

Gazeteler:

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Hizmet

Milliyet

Son Posta

Tan

Vakit

Kitaplar:

Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Firka Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul, 2.bs., 196

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5.bs., 2008.

Arıburnu, Kemal, *Atatürk ve Çevresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2.bs., 1995.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, (Haz. Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005

Atatürk'ün Silah Arkadaşları: Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, (Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Balkaya, İhsan Sabri, *1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006

Balkaya, İhsan Sabri, *1930: Sonun Başlangıcı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.

Büyük Günlerin Adamı: Fethi Okyar'ın Hayatından Kareler, (Haz. Ali Fethi Okyar, Kansu Şarman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 3.bs., 2003.

Emrence, Cem, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2014.

Erer, Tekin, *Türkiyede Parti Kavgaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2.b.s., 1966.

- Gülen, Ahmet, *Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2019.
- Gürsoy, Yaşar, *Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2011.
- Her Yönüyle Atatürk*, (Haz. Avni Altuner), Bakış Matbaası, 4.bs., 1981.
- Irmak, Sadi, *Milli Mücadele'de Atatürk'ün Çevresi: İlk Mücahitler*, Genç Yayıncılık, 1986.
- Kandemir, *Serbes Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı? C.4.*, Ekicigil Yayınları, İstanbul, 1955.
- Karpat, H. Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayıncılık, 1996.
- Okyar, Ali Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası: Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019.
- Okyar, Osman, Seyitdanhoğlu, Mehmet, *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar, Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3.bs., 2006.
- Şakir, Ziya, *Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü?*, (Yay. Haz. İlker Dere), Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2020.
- Topuz, Hıfzı, Ünsal, Hüsamettin, *Cumhuriyetin Beş Dönemeci*, Sergi Yayınevi, İzmir, 1984.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş.Basımevi, 1952.
- Tunçay, Mete, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 2.bs., 1989.
- Üç Devirde Bir Adam: Fethi Okyar*, (Yay. Haz. Cemal Kutay), Tercüman Kitap, İstanbul, 1980.
- Yetkin, Çetin, *S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 3.bs., 2004.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 21.bs., 2007.